

2. Cultures (fragment)

“Si els nois d’Estopa, nascuts i criats a Catalunya, no senten seu el català, i són tan espanyols que no saben ni on para el país que en teoria els ha ofert el futur, i aquests nois es multipliquen per milers, i centenars de milers, a tots els suburbis metropolitans, i són el fracàs més flagrant de la política educativa de Catalunya, si tot això és així, el país ho té molt malament.”

És catalana tota la cultura que produeixen els catalans? Aquesta és una bona pregunta per començar. Les cultures normals acostumen a tenir uns límits entenedors, en el benentès que avui totes les cultures tenen zones de contacte i fregament amb les cultures veïnes. I que dins del caparró de cadascú de nosaltres no hi ha fronteres, sinó un únic magma, un poti-poti on allò local es barreja amb allò universal sense necessitat de portar enganxada l’etiqueta. Una cultura és una tradició i un imaginari que s’assenten sobre un territori i una llengua que, si s’escau, és només pròpia –sovint és compartida. En termes antropològics, és un conjunt de valors (traduïts a costums) elaborats per una societat o grup humà al llarg dels segles i, en temps present, una pauta col·lectiva que vertebrava la relació dels membres de la comunitat precisament a través de la part d’aquells valors que cada individu tragina de forma conscient o inconscient, bagatge al qual se li suma l’art i el coneixement.

Però en general pensem en la cultura com a barreja a parts iguals de tradició, identitat i creació contemporània, paquet que ens arriba a través d’entorn, herència, ensenyament, tecnologia, mitjans i consum, i que ens serveix per situar-nos en el món i dialogar amb altres cultures. De manera que no és el mateix tenir una cultura definida i precisa, o no tenir-ne, o tenir-ne dues.

La cultura és el pal de paller de la societat, per bé que és una estructura piramidal, amb una gran base de població relativament inculta –amb cultura antropològica: la que automàticament i sense esforç proporciona l’entorn– i, a mesura que ascendim, menys gent però molt més cultivada fins arribar a l’exquisit de l’alta cultura refinada, profunda, elitista. Allò que compartim, allò que ens vertebrava, és la part més gruixuda de l’edifici cultural, allò més immediat, allò més bast: l’essència tribal.

La llengua, el paisatge treballat d’una determinada manera, la gastronomia, les manifestacions populars, els productes de consum a què el nostre món ens dóna accés –aquests, avui dia, vénen de tot arreu, però ens arriben en una llengua determinada–, la televisió, el pòsit que ens hagi deixat o no deixat l’escola. I poca cosa més.

Si ens mirem de prop la sociologia catalana actual, veurem que aquests elements són i no són compartits per tota la població, perquè la llengua estableix una partició d’aigües: els qui parlen català es nodreixen d’uns

referents que no són usats pels castellanoparlants, però sí que es dona la situació inversa.

Ras i curt: la cultura catalana es vehicula i s'expressa en una part d'aquest entorn que defineix la realitat de Catalunya: hi ha dues llengües –amb diferent cobertura social–, un sol paisatge però treballat també per influències alienes, gastronomies diverses però una de clarament identificable com a catalana, cultures populars ben definides segons l'origen, productes de consum sobretot internacionals doblats al castellà, televisió segons gustos i preferències i un pòsit molt prim aportat per una escola absentista.

La cultura catalana, avui, no està vertebrant res.

Després, com a fites dins d'aquest magma, hi ha la pertinença cultural de cada producte elaborat per persones submergides en el ball d'influències que és avui la vida moderna; i hi ha el talent, la intenció i el bagatge universal, i totes aquestes coses que fan de l'obra una experiència singular, i que són abocats al cabdal cultural per part dels creadors.

Això no invalida el cordó umbilical que lliga identitat amb cultura, ni en els consumidors, ni sobretot en els creadors.

Anem, doncs, pels creadors. Els creadors creen dins d'una identitat.

No costa gaire de dir, a primer cop d'ull, si una obra és francesa o espanyola; anglesa o tailandesa (o asiàtica, perquè si no en som experts, aquell vast univers se'ns desdibuixa: a major coneixement, major precisió en la taxonomia). En general, mirem l'entorn de l'autor. Sembla una boutade però no ho és. Diem que Pau Casals és un músic català i que Maurice Ravel és francès igual que Henry Purcell és anglès pel sistema immediat de donar-li identitat al passaport: tots són membres de la cultura que representen, i no hi ha dubte que són catalans Frederic Mompou, Robert Gerhard i, amb perdó, el valencià Carles Santos. És que la gent tendeix a absorbir la cultura de l'entorn on es cria i produeix.

Això té menys a veure amb la geografia que amb la persona. Es pot fer una obra francesa vivint fora de França –i tampoc és necessari i forçós que l'autor sigui de nacionalitat francesa o nascut a França. Pot ser una persona vinguda d'un altre país que estigui immersa en la cultura francesa i hi faci la seva aportació. En general, però, adscriuim l'obra si tenim prou elements de judici: la llengua, per suposat, hi ajuda molt i per això la literatura té identitats menys disputades. Si l'escriptor és estranger, és bo considerar quin és el món literari o artístic que aboca a la cultura d'acollida: pot ser que, escrivint en francès, faci cultura xinesa, o si es vol franco-xinesa, com ara el premi Nobel Gao Xin Jan, resident a París; o els escriptors àrabs que van i vénen entre l'excolònia i la metròpolis.

Però això passa també fora de la literatura: sabem que Picasso va continuar fent obra espanyola, tot i viure a França. I diem que és obra ¿catalana? la que crea el mallorquí Miquel Barceló al seu estudi de França o de Mali, perquè

aquestes experiències l'han enriquit però segueix d'alguna manera expressant el qui és i no sembla que hagi renunciat ostensiblement a ser mallorquí. Tenim raó en tots dos casos, perquè Picasso era a "l'exili" i Barceló hi busca una plataforma, o un encís, tant se val, però cap dels dos no es va submergir en la cultura francesa ni la va adoptar com a pròpia. En la mesura que cadascun d'ells continua traginant la seva cultura, com a influència majoritària, com a pes específic, com a arrel, l'obra que en resulta és no-francesa.

És el mateix que passa amb els hispans a Estats Units: la cultura que generen, sòlida, consistent quantitativament, no és acceptada enlloc com a cultura "americana". No en comparteix l'imaginari. Els hispans, però, entren a la cultura americana quan n'adopten la llengua i els peatges, l'anglès i l'etiqueta de nouvingut: és el cas de Jennifer López, que va escapar-se del circuit hispà, un circuit menor per una noia que volia triomfar a Hollywood: JLo és jey lou –no pas jota lo, i fa papers d'hispans a Hollywood, igual que Pe Cruz, però amb un anglès força millor. Andy García, malgrat les seves excursions a Miami a significar les arrels tot saludant el tristament famós niño balsero, o les seves prescindibles pel·lícules sobre L'Havana, actua en anglès i ha aconseguit un molt bon mimetisme en el contínuum cinematogràfic americà.

I Sandra Cisneros ha aconseguit incorporar l'experiència del mestissatge en les seves novel·les publicades en anglès i dialogades en spanglish. Tots ells són tinguts per americans, perquè han renunciat a explicar-se públicament en espanyol (de fet, la majoria d'ells no sap parlar la llengua dels seus avantpassats més enllà de quatre paraules pronunciades amb fonètica anglosaxona, entre rialles i aplaudiments).

Però els qui tenen massa a prop, o són encara, en el món hispà són hispans i per ells és la glòria del circuit unívoc. Alguns malden per saltar d'un cercle a l'altre, perquè l'un té més prestigi que l'altre –el mercat obliga. Entre ells, el junior dels Iglesias, que canta en anglès (igual que ho va intentant el pare), però continua llastrat en el seu origen llatí. Per contra, el fill del cardiòleg Valentí Fuster –que porta mitja vida exercint amb honors la professió als Estats Units–, de nom Pau, fa rock novaiorquè de genuïna estampa americana. I això perquè mai no ha format part del nucli llatí d'enlloc: ni de la ciutat, ni del barri, ni de l'estètica, ni del mercat.

El determinant no són els orígens sinó l'adscripció cultural, sovint el circuit, els amics, l'ambient, això que acaba configurant una determinada expressió cultural.

No podem considerar alemanya l'obra d'un noi berlinès però turc de segona o tercera generació (vull dir que els pares o els avis van ser immigrants), que amb prou feines ha sortit del gueto, que amb prou feines xampurreja l'alemany, que fa vida en turc, que pensa i sent en turc, que està immers en referents turcs, per més que hagi nascut i visqui al barri de Kreuzberg, a dues passes d'on hi havia el Mur; és a dir, la història sagnant d'Europa.

I ningú no la consideraria així.

¿Per què, doncs, hem de considerar catalana la creació d'un noi de Cornellà que no té cap contacte amb la cultura catalana, que no parla mai el català, que té els seus referents culturals a Espanya i que expressa aquesta obra en castellà?

¿Són catalanes les cançons d'Estopa?

Quan ja era una senyora venerable de rialla desconcertant, a Mercè Rodoreda li van preguntar com era la Barcelona cosmopolita dels anys 30. Catalana!, va dir.

La cultura i la identitat de Catalunya estaven ben definides fins que dos factors es van adjuntar per fer trontollar els esquemes. L'un, la dictadura franquista, amb la seva extensa i intensa prohibició de tot allò que s'expressés en català. I l'altre, la gran migració que des dels anys 50 als 70 va duplicar la població del país amb gent vinguda d'Espanya.

Una migració descomunal, però no pas més gran que la que va rebre Buenos Aires –aquella dels meus avis– a les envistes del segle xx. ¿Per què els meus pares, fills de migrants, van ser automàticament argentins sense adjectius ni matisos, i tants fills (i néts) d'andalusos i extremenys i gallecs continuen avui habitant un univers andalús o extremeny o gallec, o simplement espanyol a Catalunya?

Perquè els espanyols migraven dins de les fronteres espanyoles i tot i que sabien, o van descobrir, que a Catalunya eren una mica estranys i fins i tot aliens, no se sentien obligats a cap mena d'acomodació ni tenien cap més eina que la bona voluntat en l'hipotètic cas d'haver-la volgut. Com els hispans que avui migren als Estats Units i, embalats per la propaganda que els diu que estan reconquerint allò que l'imperi els va robar (idèntica propaganda a la que reben els àrabs que migren a Espanya i somien amb Al-Andalus), se senten com a casa en el barri depauperat, la llengua castellana i la marginació social, i trampegen fent negocis entre ells, vida entre ells i comerç entre ells mateixos (lícits o il·lícits): allò que han fet i fan els immigrants nombrosos a qualsevol lloc en qualsevol temps, també a Catalunya, fossin les gents del sud a Cornellà o l'Hospitalet, o avui dia els pakis del Raval barceloní o dels carrers gironins de Salt.

Ara bé, l'opció d'integrar-se culturalment (operació que sempre comença per la llengua), o no fer-ho, mai no és gratuïta, ni en la decisió ni en els efectes.

L'abans esmentat Steven Pinker, que és un autor amat de l'extrema correcció política envers les minories que gasten les universitats nord-americanes, tanmateix es deixa anar en un fragment referit a la influència de l'entorn en l'aprenentatge lingüístic dels nens immigrants. En el seu llibre sobre l'evolució de la ment diu així: "Molta gent d'èxit van immigrar de petits en aquest país i no van patir cap mena d'handicap a causa d'uns pares culturalment ineptes que mai no van aprendre ni la llengua ni els costums". La frase, que posa l'accent

en la capacitat mimètica de les criatures, no amaga un cert menyspreu per l'immigrant recalitrant que s'enquista en la seva cultura i, per tant, es guetifica. La paraula 'handicap' connota el sostre social que es deriva d'aquest tancament mental.

A Catalunya no hi ha, en termes socials, i afortunadament, dues comunitats. La dictadura va començar i la transició va enllestir una integració correcta, que no exigia res, però que premiava amb l'ascens social aquell que assumia la cultura del país d'acollida –una minoria consistent, i una minoria que tenia el valor afegit de protagonitzar un ascens cultural. L'escola única, gran teoria, gran aposta, havia d'arrossegar la resta.

Però no ho va fer, i avui la societat catalana troba, astorada, que la llengua recula, que la cultura es desconeix, que la tradició es perd, que la nova immigració s'acull al castellà omnipresent i que demanar un aigua amb gel en un bar qualsevol és una utopia perquè la resposta és, amb sort, “no entiendo” i amb menys sort, un gest de fàstic.

¿És que ha passat alguna cosa no prevista?

Llegeixo a l'Avui, a principis de 2007, el comentari que fa Jordi Solé i Camardons sobre un treball d'observació sociolingüística fet per Antoni Riera, Rosa Sagalés i Jordi Sedó. L'experiència s'ha dut a terme en instituts de secundària públics i concertats de Granollers. Granollers: la Catalunya sòlida, interior, de tota la vida; la mitjana de totes les estadístiques, el paradigma de tots els equilibris. El panorama que explica el comentarista –no he llegit l'informe sociolingüístic– és desolador: el castellà s'imposa en el pati i en les aules, entre els alumnes i entre els professors, sobretot en els instituts públics (els concertats tendeixen a conservar millor el català com a llengua escolar i personal), cosa que obliga els autors de l'estudi a concloure que s'està creant aquella famosa doble xarxa escolar, mig partida per la llengua (i per tant per l'origen social dels alumnes), que es va avortar quan la dita 'transició'.

Diu el comentarista: “Només l'escola concertada afavoreix el manteniment de la llengua domèstica dels catalanoparlants i és moderadament catalanitzadora envers els castellanoparlants”. I afegeix: “L'oferta en català de ràdio i televisió és menystinguda per una majoria de joves i simplement ignorada per una quarta part dels enquestats, una inquietant tendència creixent”.

L'interessant, però, és la conclusió a què arriba Solé i Camardons: cal intervenir seriosament en la realitat lingüística de l'educació secundària, un territori lliurat a les voluntats, bones o menys bones, dels seus protagonistes. “O això o a continuar alimentant el monstre de la desigualtat, de la descohesió social, de la manca d'equitat, de la segregació encoberta...”

La realitat és que Catalunya és un país bilingüe i bicultural. Que som bilingües ho acceptem fins i tot aquells que utilitzen el bilingüisme per acotar el català allà on encara respira amb una certa amplitud. Que som biculturals ho nega tothom. Negació que té els dies comptats, perquè avui no hi ha cap observador que no hagi assumit el tòpic de la multiculturalitat, és a dir, tantes cultures com

procedències de la nova immigració, tot i que la cultura espanyola present a Catalunya continua sent per dictamen cultura catalana, cosa que els propis cultivadors negarien i rebutjarien. ¿De veritat els nanos d'Estopa volen ser catalans com Lluís Llach o Els Pets? ¿No se senten més còmodes en el maridatge amb Ojos de Brujo?

La realitat és que, en societats bilingües, la llengua vehicula cada cultura, i l'opció lingüística en facilita o en tanca l'accés. Passa al Canadà i passa a Bèlgica: de fet, passa a tots els països bilingües.

A Catalunya hi campen dues cultures amb diferents graus de cobertura i de contacte –allà on conviuen dues llengües i dues cultures, totes dues en surten contaminades.

La primera veritat no dita és que hi ha una part de la població que és bi (bilingüe i bicultural) i una altra part de la població que és mono (monolingüe i monocultural), i aquest mono és castellà i espanyol. Deixem apartat de moment el galimaties de la nova immigració, perquè aquesta gent porten a sobre el que porten però exterioritzen només cultura tribal, és a dir, gastronomia i música i costums, amb l'afegitó que proporciona el segle XXI, que és la tecnologia i el consum cultural.

El que estic dient és que hi ha una part important de la població catalana que no té cap contacte amb la cultura catalana i que viu immersa en l'imaginari espanyol. És majoritàriament població catalana de classe treballadora, o de classe treballadora que treballosament ha ascendit en l'escala i ara és classe mitjana, però que no ha prosperat culturalment: que encara té com a referent principal la televisió i que, en casos molt esforçats, s'estira fins al best-seller.

Filem més prim quant a la immigració espanyola: ¿Com és que aquest gruix humà, amb ganes d'anar endavant (que qui més qui menys hi va anar) ha estat tan repatani, tan indiferent al fet cultural català?

Perquè aquesta gent es desplaçava dintre d'Espanya, en condicions penoses, i perquè en la maleta de fusta portaven alhora l'admiració pels catalans i la seva capacitat de crear riquesa, i l'animadversió als catalans que tradicionalment feien ranxo a part i que, segons deien les males llengües, s'havien enriquit durant la primera industrialització perquè Espanya els era un mercat captiu, que així va ser entès el proteccionisme, bandera de la burgesia catalana del XIX. Havien viscut, aquells migrants dels anys cinquanta, l'onada anticatalana dels anys 30, molt similar –però menys expansiva– a la que va regnar durant la discussió de l'actual Estatut, o almenys n'havien tastat els efectes.

Eren gent que traginava poca cultura: venien del camp, una bona majoria analfabeta i sense afany d'anar més enllà de les quatre regles. Ens faríem creus si sabíem els nivells d'estudis de, per exemple, el districte de Nou Barris a Barcelona o de qualsevol altre suburbi que aquesta gent van no només poblar sinó també fundar. Encara sobreviu l'analfabetisme (al costat de l'avi que s'apunta al curset d'internet!) en una generació ja esgotada, gent que buscaven feina, no pas cultura, no pas reconeixement social o integració. "No

hemos venidos aquí a aprender lenguas”, diuen, després de cinquanta anys de viure a Catalunya. I es van quedar tan amples [...]